4.4. Універсальна юрисдикція держав щодо міжнародних злочинів у міжнародному праві. Юрисдикція України щодо міжнародних злочинів

1. Що таке кримінальна юрисдикція держави?

Кримінальна юрисдикція — право держави:

ВСТАНОВЛЮВАТИ кримінальну відповідальність

- РОЗСЛІДУВАТИ
- СУДИТИ
- КАРАТИ особу.

Юрисдикція може ґрунтуватися на різних зв'язках між:

злочином ↔ особою ↔ потерпілим ↔ державою.

2. Основні принципи кримінальної юрисдикції

Принцип	Зв'язок із державою	Приклад
Територіальний	злочин вчинений на території держави	злочин у Києві → Україна
Активний персональний	злочинець – громадянин держави	громадянин України вчинив злочин за кордоном
Пасивний персональний	потерпілий – громадянин держави	іноземець за кордоном вчинив тяжкий злочин проти громадянина України
Захисний	злочин посягає на важливі інтереси держави	злочин проти безпеки України
Універсальний	звичайного зв'язку з державою немає	воєнний злочин за кордоном іноземцем проти іноземця

Схема

ТЕРИТОРІЯ
→ ГРОМАДЯНСТВО ЗЛОЧИНЦЯ
→ ГРОМАДЯНСТВО ЖЕРТВИ
→ ІНТЕРЕСИ ДЕРЖАВИ
→ **УНІВЕРСАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ**

3. Поняття універсальної юрисдикції

Універсальна юрисдикція (universal jurisdiction – універсальна юрисдикція):

право держави переслідувати особливо тяжкий міжнародний злочин навіть якщо злочин:

❌ не вчинений на її території;
❌ не вчинений її громадянином;
❌ не спрямований проти її громадянина;
❌ безпосередньо не посягає на її інтереси.

Формула

**НЕМАЄ ЗВИЧАЙНОГО ЗВ’ЯЗКУ З ДЕРЖАВОЮ

- МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН
  → можливість універсальної юрисдикції.**

МКЧХ характеризує універсальну юрисдикцію як один із ключових механізмів боротьби із серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права.

4. Чому вона існує?

Логіка:

певні злочини
↓
зачіпають інтереси всього міжнародного співтовариства
↓
винний не повинен уникнути відповідальності лише тому, що перебуває в іншій державі.

Мета

боротьба з **БЕЗКАРНІСТЮ**.

5. Універсальна юрисдикція ≠ звичайна екстратериторіальна юрисдикція

Ситуація	Універсальна?
Українець вчинив злочин у Польщі	❌ активний персональний принцип
Іноземець за кордоном тяжко посягнув на громадянина України	❌ пасивний / захисний принцип
Іноземець атакував інтереси України	❌ захисний принцип
Іноземець вчинив воєнний злочин проти іноземця за кордоном без зв'язку з Україною	✅ потенційно універсальна

6. Які злочини пов'язують з універсальною юрисдикцією?

Найчастіше:

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

- ГЕНОЦИД
- ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ
- КАТУВАННЯ
- НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗНИКНЕННЯ
- окремі інші злочини за міжнародними договорами.

Але:

обсяг універсальної юрисдикції щодо різних злочинів не абсолютно однаковий.

Найчіткіше договірне правило існує щодо:

grave breaches – серйозних порушень Женевських конвенцій.

7. Grave breaches і універсальна юрисдикція

Женевські конвенції 1949 року вимагають від держав:

передбачити кримінальну відповідальність
↓
РОЗШУКУВАТИ осіб, підозрюваних у серйозних порушеннях
↓
СУДИТИ їх

АБО
передати іншій державі для суду.

І це діє:

незалежно від громадянства особи

- незалежно від місця вчинення злочину.

8. Aut dedere aut judicare

Принцип:

aut dedere aut judicare
= «видай або суди».

Схема

підозрюваний перебуває в державі
↓

ВИДАТИ / ПЕРЕДАТИ
АБО
здійснити власне КРИМІНАЛЬНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ.

Такий механізм закріплюють різні міжнародні договори, зокрема щодо катувань, насильницьких зникнень та інших тяжких міжнародних злочинів. Наприклад, Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень вимагає встановити юрисдикцію, якщо підозрюваний перебуває на території держави і вона його не видає або не передає міжнародному суду.

9. Універсальна юрисдикція in absentia

Універсальна юрисдикція може концептуально бути:

Модель	Особа перебуває в державі?
Умовна / custodial – за наявності особи	✅
In absentia – за відсутності особи	❌

Важливо

Міжнародне право:

не встановлює єдиної однакової моделі для всіх злочинів.

Національне законодавство держав може:

вимагати присутності підозрюваного
або встановлювати ширшу модель.

ІІ. ЮРИСДИКЦІЯ УКРАЇНИ

10. Система КК України

Основні статті:

ст. 6 → територіальний принцип
ст. 7 → громадянство / активний персональний принцип
ст. 8 → іноземці за межами України + універсальний / захисний механізми.

Чинна ст. 8 була суттєво доповнена у 2024 році у зв'язку з імплементацією Римського статуту.

11. Стаття 6 КК — територіальний принцип

КК України застосовується, якщо кримінальне правопорушення:

почато
АБО продовжено
АБО закінчено
АБО припинено
на території України.

Також достатньо, щоб:

виконавець або хоча б один співучасник діяв на території України.

Формула

ЗЛОЧИН В УКРАЇНІ → українська юрисдикція.

12. Чому це важливо для воєнних злочинів РФ?

Якщо воєнний злочин:

вчинено на території України,

Україні:

не потрібна універсальна юрисдикція.

Вона має:

ТЕРИТОРІАЛЬНУ юрисдикцію.

Приклад

громадянин РФ
↓
воєнний злочин у Бучі
↓
Україна має юрисдикцію за територіальним принципом.

Пастка ЄДКІ

переслідування Україною злочинів РФ, вчинених **на території України**, — це передусім **територіальна**, а не універсальна юрисдикція.

13. Стаття 7 КК — активний персональний принцип

Якщо:

громадянин України
АБО
особа без громадянства, яка постійно проживає в Україні,

вчинила злочин:

ЗА КОРДОНОМ,

вона може відповідати:

за КК України.

Формула

УКРАЇНЕЦЬ + злочин за кордоном
→ українська юрисдикція за ГРОМАДЯНСТВОМ.

14. Стаття 8 ч. 1 КК — іноземець за кордоном

Іноземець або особа без громадянства, яка не проживає постійно в Україні:

вчинила злочин ЗА МЕЖАМИ України
↓

може відповідати в Україні, якщо:

Варіант 1

це передбачено міжнародним договором України;

АБО варіант 2

вчинено тяжкий / особливо тяжкий злочин
проти прав і свобод громадян України
або інтересів України.

15. Що містить ч. 1 ст. 8?

Підстава	Принцип
міжнародний договір зобов'язує / дозволяє переслідувати	універсальний / договірний
злочин проти громадянина України	пасивний персональний
злочин проти інтересів України	захисний («реальний»)

Пастка

не все, що охоплює ст. 8 КК, є універсальною юрисдикцією.

16. Головна новела – ч. 2 ст. 8 КК

Частина 2 ст. 8 прямо встановлює спеціальну юрисдикцію України щодо низки міжнародних злочинів, вчинених:

ІНОЗЕМЦЕМ
або
особою без громадянства, яка не проживає постійно в Україні
↓
ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ.

Ця норма діє:

НЕЗАЛЕЖНО від умов ч. 1 ст. 8.

17. Які злочини охоплює ч. 2 ст. 8?

Стаття КК	Злочин
437	злочин агресії
438	воєнні злочини
439	застосування зброї масового знищення
442	геноцид
442¹	злочини проти людяності

Цей перелік прямо закріплений у чинній ч. 2 ст. 8 КК.

18. Умови української універсальної юрисдикції

Для застосування ч. 2 ст. 8 потрібно:

міжнародний злочин зі спеціального переліку
+
вчинений за межами України
+
іноземцем / непостійним апатридом
+
особа **ПЕРЕБУВАЄ В УКРАЇНІ**
+
її не можна видати / передати іншій державі або міжнародному суду
АБО
у видачі / передачі відмовлено.

Формула ЄДКІ

СТ ККУ **437–439 + 442 + 442¹

- ІНОЗЕМЕЦЬ
- ЗЛОЧИН ЗА КОРДОНОМ
- ПЕРЕБУВАЄ В УКРАЇНІ
- НЕ ВИДАНИЙ / НЕ ПЕРЕДАНИЙ
  → Україна може судити.**

19. Це «чиста» чи умовна універсальна юрисдикція?

Українська модель:

УМОВНА / ЗАСНОВАНА НА ПРИСУТНОСТІ ОСОБИ.

Тобто за ч. 2 ст. 8:

присутність особи в Україні — необхідна.

Отже

Україна не закріпила в цій нормі необмежену універсальну юрисдикцію **in absentia** щодо будь-якої особи будь-де у світі.

Приклад

Громадянин держави А:

вчинив воєнний злочин
проти громадян держави Б
на території держави Б
↓
прибув до України
↓
Україна не може / відмовляється передати його державі Б чи міжнародному суду
↓
ст. 8 ч. 2 + ст. 438 КК
↓
можлива кримінальна відповідальність в Україні.

Саме це:

класичний приклад універсальної юрисдикції України.

21. Що НЕ є прикладом універсальної юрисдикції?

Громадянин РФ:

вчинив воєнний злочин у Маріуполі.

Україна переслідує його:

за **територіальним принципом**, а не тому, що застосовує універсальну юрисдикцію.

22. Злочини проти людяності – важлива зміна

Після імплементації Римського статуту КК України прямо містить:

ст. 442¹ – «Злочини проти людяності».

КК визначає їх через умисні діяння в межах:

широкомасштабного
або
систематичного нападу на цивільне населення.

Важливо

для злочину проти людяності збройний конфлікт НЕ є обов'язковою умовою.

23. Міжнародні злочини у КК України

Ядро

Міжнародний злочин	КК
Злочин агресії	437
Воєнні злочини	438
Геноцид	442
Злочини проти людяності	442[1]

Додатково у спеціальній універсальній нормі:

ст. 439 – застосування зброї масового знищення.

24. Стаття 441 «Екоцид» — пастка

КК України передбачає:

ст. 441 – екоцид.

Але:

❌ ст. 441 **НЕ включена** до спеціального переліку ч. 2 ст. 8 КК.

Тобто не слід автоматично казати:

«Україна має універсальну юрисдикцію за ч. 2 ст. 8 щодо будь-якого екоциду у світі».

Перелік ч. 2 ст. 8 конкретний: **437–439, 442, 442[1]**.

III. ЕКСТРАДИЦІЯ І ПЕРЕДАЧА

25. Екстрадиція

Екстрадиція:

видача особи
однією ДЕРЖАВОЮ
іншій ДЕРЖАВІ
для кримінального переслідування або виконання вироку.

Конституція України

Ст. 25:

громадянин України
не може бути виданий іншій державі.

26. Іноземець

Іноземець або особа без громадянства:

вчинив злочин за кордоном

- перебуває в Україні
  ↓

може бути:

виданий іноземній державі у встановленому законом та міжнародними договорами порядку.

27. Якщо Україна не видає особу

Логіка

особа в Україні
↓
тяжкий міжнародний злочин
↓
не видана / не передана
↓
за умов ст. 8 ч. 2
↓
Україна здійснює власну юрисдикцію.

Це відображає логіку:

aut dedere aut judicare — передай або суди.

28. Екстрадиція ≠ передача до МКС

Екстрадиція	Передача (surrender) до МКС
держава → держава	держава → міжнародний суд
міжнародна правова допомога між державами	Римський статут
правила екстрадиції	спеціальна процедура КПК
іноземна держава	Міжнародний кримінальний суд

Кримінальний процесуальний кодекс України містить спеціальний розділ IX² про співробітництво з МКС, включаючи арешт і передачу особи Суду.

IV. УКРАЇНА І МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД

29. Римський статут

Україна:

ратифікувала Римський статут – **21 серпня 2024 року**;

для України набрав чинності – **1 січня 2025 року**.

---

30. Юрисдикція МКС ≠ універсальна юрисдикція держави

Це дуже важливо.

МКС:

❌ не є «державою з універсальною юрисдикцією».

Його юрисдикція визначається:

Римським статутом

- територією
- громадянством
- прийняттям юрисдикції державою
- у певних випадках передачею ситуації Радою Безпеки ООН.

Ст. 12 Римського статуту використовує, зокрема, територіальний і персональний зв’язок.

Формула

УНІВЕРСАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ → національні суди держав.

ЮРИСДИКЦІЯ МКС → Римський статут.

31. Комплементарність

МКС:

доповнює національні системи,

а не автоматично замінює їх.

Схема

Українська прокуратура / суд
↓ первинна відповідальність

МКС
↓ комплементарний механізм.

V. ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ

Ситуація	Яка юрисдикція України?
Російський військовий вчинив воєнний злочин у Бучі	територіальна
Українець вчинив воєнний злочин за межами України	активна персональна
Іноземець за кордоном вчинив тяжкий злочин проти громадянина України	пасивна персональна / ст. 8 ч. 1
Іноземець за кордоном вчинив тяжкий злочин проти інтересів України	захисна
Іноземець вчинив воєнний злочин проти іноземців в іншій країні, потім опинився в Україні і не переданий	універсальна, ст. 8 ч. 2
МКС розглядає злочин, учинений в Україні	юрисдикція МКС за Римським статутом, не «універсальна юрисдикція України»

33. Універсальна юрисдикція і державний імунітет

Треба розрізняти:

ЮРИСДИКЦІЮ щодо злочину
і
ІМУНІТЕТ конкретної посадової особи.

Існування універсальної юрисдикції:

не означає автоматичне зникнення всіх міжнародно-правових імунітетів перед національними судами.

Пастка

«це міжнародний злочин → жодного імунітету ніколи не існує» — надто спрощене твердження.

Для МКС питання офіційного статусу регулюється окремо, зокрема ст. 27 Римського статуту.

34. Універсальна юрисдикція ≠ обов'язково універсальна юрисдикція без умов

Можливі моделі:

міжнародне право дозволяє / вимагає переслідування
↓
національний закон встановлює процесуальні умови.

В Україні ч. 2 ст. 8 вимагає:

ФАКТИЧНОЇ ПРИСУТНОСТІ особи в Україні.

35. Чому Україна змінила КК у 2024 році?

Закон № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року:

вніс зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів
↓
у зв'язку з ратифікацією Римського статуту.

Серед змін:

спеціальна ч. 2 ст. 8

- ст. 442^1 про злочини проти людяності
- оновлення міжнародно-кримінальних норм
- командна відповідальність.

36. Основна схема юрисдикції України

ДЕ ВЧИНЕНО?

В УКРАЇНІ
→ ст. 6 → територіальна

ЗА КОРДОНОМ
↓

ХТО ВЧИНИВ?

громадянин України / постійний апатрид
→ ст. 7 → активна персональна

іноземець
↓

договір / злочин проти громадянина чи інтересів України
→ ст. 8 ч. 1

Ст. ККУ 437–439 / 442 / 442[1]

- особа перебуває в Україні
- не передана / не видана
  → ст. 8 ч. 2 → **УНІВЕРСАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ**